

**ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ЗАГАЛЬНООБОВ’ЯЗКОВОГО
ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК
БЕЗРОБІТТЯ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ.....	6
1.1. Поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.....	6
1.2. Місце загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в системі соціального захисту України.....	9
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ	13
2.1. Класифікація принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	13
2.2. Нормативне закріплення принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у міжнародно- правових актах та законодавстві України	18
2.3. Значення принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	22
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32
ДОДАТКИ.....	35

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах переходу України до ринкової економіки та зростання кризових явищ проблема безробіття стала однією з найголовніших проблем вітчизняного суспільства. Право на соціальний захист від безробіття належить до основних конституційних прав громадян України. Реалізація цього права забезпечується системою загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, ефективність функціонування якої залежить від повноти правового регулювання, включаючи законодавче визначення поняття та обґрунтоване тлумачення принципів.

Незважаючи на те, що система загальнообов'язкового державного соціального страхування є національною, будується з урахуванням соціально-економічної ситуації кожної країни, але основні умови цієї системи мають відповідати міжнародним принципам соціального захисту населення, які покликані гарантувати справедливий розподіл коштів та гідний рівень життя при настанні відповідних соціальних ризиків, в тому числі і безробіття.

Мета і завдання наукової роботи. Метою наукової роботи є теоретичне обґрунтування поняття та змісту принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Для досягнення поставленої мети у науковій роботі вирішувалися такі **завдання:**

визначити поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

проаналізувати місце загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в системі соціального захисту України;

здійснити класифікацію принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

розглянути нормативне закріплення принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у міжнародно-правових актах та законодавстві України;

з'ясувати зміст принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо матеріального забезпечення та соціального обслуговування у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Предметом дослідження є поняття та принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Методологія дослідження. У процесі дослідження поняття та принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у світлі сучасних теоретичних уявлень було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання правових явищ: діалектичний метод, історичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, методи аналізу й синтезу, абстрагування й узагальнення, формально-юридичний та інші.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у самостійному проведенні класифікації принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Вперше було виокремлено принципи, що не знайшли безпосереднього нормативного закріплення, але впливають зі змісту правових норм. В науковій роботі проведено класифікацію принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за предметом регулювання, в рамках якої виділено дві групи: принципи управління системою соціального страхування та принципи надання матеріального забезпечення та соціальних послуг на випадок безробіття. До першої групи віднесено ті керівні ідеї, які стосуються діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. До другої групи належать ті принципи, що стосуються порядку визначення умов, розмірів та строків надання матеріального забезпечення та соціальних послуг на випадок безробіття.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи було впроваджено в навчальну діяльність (Акт про впровадження додається).

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає у розширенні знань про поняття та принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Детальне розкриття змісту принципів соціального страхування на випадок безробіття, закріплених у міжнародно-правових актах та національному законодавстві, сприяє ефективному їх використанню у якості теоретичної бази для навчальної, наукової та правозастосовчої діяльності.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

1.1. Поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

На кожному етапі розвитку суспільства трудові відносини ускладнювалися, що призвело спочатку до виникнення окремих елементів, а згодом і цілої системи соціального страхування. Саме у зв'язку з перетворенням одного з основних факторів виробництва — робочої сили — на товар і відповідно заробітної плати — в основне джерело існування для багатьох членів суспільства, виник особливий вид соціального ризику — ймовірність матеріальної незабезпеченості як наслідок втрати заробітку¹.

Україна як соціальна держава спрямовує свою політику для забезпечення соціальної захищеності, соціального діалогу і соціальної солідарності суспільства, гарантує громадянам право на соціальний захист. Одним із засобів, що слугують для цієї мети є система соціального страхування.

Соціальне страхування існує у двох формах: обов'язкове і добровільне. Добровільне соціальне страхування ґрунтується на принципах колективної солідарності і взаємодопомоги за відсутності підтримки держави (державного бюджету). Обов'язкове соціальне страхування є різновидом державних соціальних гарантій, які забезпечуються через цільові позабюджетні (державні або суспільні) фонди. На випадок дефіциту даних фондів держава надає їм допомогу з державного бюджету. Таким чином, вона виступає гарантом фінансової стійкості цих фондів і реалізації програм обов'язкового соціального страхування².

В Україні дана форма має назву загальнообов'язкового державного соціального страхування. Правовою основою його здійснення є ст. 46 Конституції України, яка закріплює, що громадяни мають право на соціальний

¹ Внукова Н.М. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс. К.: Центр учбової літератури, 2009. С. 21.

² Крпельницька С.О. Соціальне страхування: Навч. посіб. К.: "Центр учбової літератури", 2013. С.47-48.

захист, що включає право на забезпечення їх у разі настання різних соціальних ризиків. До таких ризиків відносяться: повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, старість та інші. Відповідно до Конституції України це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними³.

Законодавче визначення поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування міститься у ст. 1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 1998 року, відповідно до якої воно являє собою систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

У цій нормі перераховані основні соціальні ризики, які виступають критерієм класифікації видів загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. Ці види визначені у ст. 4 Основ законодавства та до них відносяться такі: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату

³ Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

працевдатності; страхування на випадок безробіття; інші види, передбачені законом⁴.

Важливе місце в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування займає страхування на випадок безробіття. Його здійснення регулюється окремим нормативно-правовим актом – Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року. У ст. 1 цього Закону визначено, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття - це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття⁵.

Для визначення змісту поняття страхування на випадок безробіття необхідно з'ясувати сутність соціального ризику, що лежить в його основі. Правові, економічні й організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, порядок реалізації прав на соціальний захист від безробіття визначено Законом України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року, відповідно до якого безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування⁶.

Підставою для виникнення права на матеріальне забезпечення та соціальні послуги є страховий випадок, який є обставиною, що спричинила зменшення доходів застрахованих осіб через втрату роботи або внаслідок часткового безробіття. Ці особи є працевдатними, але змушені в подальшому реєструватися в установленому порядку як безробітні.

⁴ Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст.121.

⁵ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 22. Ст.171.

⁶ Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

Як зазначає Г.І. Чанишева, враховуючи сучасні соціальні умови, держава вживає заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення також тих осіб, які працюють на умовах часткового безробіття⁷. Реалізація права застрахованих на допомогу по частковому безробіттю регламентується ст. 47 Закону України «Про зайнятість населення» та деталізується в Порядку надання допомоги по частковому безробіттю, який затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України від 7 березня 2013 року № 103⁸.

Таким чином, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття - це гарантована державою система заходів соціального захисту, що включає в себе матеріальне забезпечення та соціальне обслуговування осіб, які зареєстровані у встановленому законом порядку як безробітні та внаслідок повної або часткової втрати заробітку у зв'язку з втратою роботи потребують сприяння у забезпеченні достатнього рівня життя з боку держави.

1.2. Місце загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в системі соціального захисту України

Соціальний захист України характеризується складною структурою, у складі якої узгоджується функціонування принципово різних систем. Зокрема Н.М. Внукова відзначає, що соціальний захист — по-перше, сукупність заходів різної правової природи (фінансових, організаційних, економічних тощо), що надаються особам та сім'ям у разі настання у їхньому житті несприятливих наслідків соціальних ризиків з метою забезпечення належного життєвого рівня; а по-друге, комплекс гарантій, зміст яких визначений на законодавчому рівні, спрямованих на створення умов для досягнення належного рівня життя особи та її сім'ї, а також його збереження у при настанні дестабілізуючих життєвих факторів.

⁷ Чанишева Г.І. Соціальний захист у разі неповної зайнятості: стандарти Європейського Союзу та законодавство України. *Право України*. 2016. № 8. С. 40-46.

⁸ Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.03.2013 р. № 103. *Офіційний вісник України*. 2013. № 40. Ст. 1448.

Отже, соціальний захист являє собою увесь спектр заходів соціальної політики держави і включає в себе три основні системи: соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу. Питання розмежування цих елементів є досить дискусійним, але шляхом аналізу і узагальнення можна виділити суттєві відмінності соціального страхування і соціального забезпечення, якими є:

- здійснення соціального страхування не лише з метою подолання та/або пом'якшення несприятливих наслідків страхових випадків, але й для запобігання їх настанню;

- передбачуваність несприятливих наслідків соціальних ризиків, охоплених системою соціального страхування (наприклад, вірогідність матеріальної незабезпеченості у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю);

- визначення тривалості несприятливих наслідків страхових випадків (за винятком старості) та відповідно здійснення заходів соціального захисту (наприклад, допомога по безробіттю виплачується протягом не більше як 360 календарних днів впродовж двох років підряд);

- фінансування заходів соціального захисту у системі соціального страхування, в основному, за рахунок страхових внесків, що сплачуються до страхових фондів⁹.

Таким чином, соціальне страхування в Україні, яке інституціоналізоване у формі загальнообов'язкового державного соціального страхування та у деяких випадках у вигляді недержавного соціального страхування, займає окреме функціональне місце в системі соціального захисту України.

Щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, то його роль в соціальній політиці в сучасних умовах розвитку України неможливо недооцінювати. Безробіття як соціально-економічне явище властиве ринковій економіці будь-якої країни. Його виникнення зумовлено порушенням рівноваги на ринку праці, коли пропозиція

⁹Внукова Н.М. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс. К.: Центр учбової літератури, 2009. С. 26-28.

робочої сили перевищує попит. Соціальна сутність безробіття проявляється в тому, що непрацюючі особи працездатного віку отримують матеріальну допомогу для забезпечення існування, а не заробляють кошти, при цьому не мають можливості реалізувати себе у трудовій діяльності. Негативними наслідками такого явища є: скорочення обсягів валового національного продукту і податкових надходжень до бюджету; зростання витрат на соціальну допомогу; знецінення наслідків навчання; масову дискваліфікацію; посилення соціальної напруженості; зниження трудової активності¹⁰.

Саме тому держава здійснює заходи, спрямовані на зменшення цих наслідків, шляхом запровадження соціального страхування громадян. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у тому числі і на випадок безробіття, не лише захищає працюючих, а й служить механізмом суспільних інвестицій, доходи від яких повертаються у вигляді покращення якості життя населення, стабільності суспільства, формування спонукальних мотивів до праці, освіти й підвищення кваліфікації.

У сучасній соціально-економічній та політичній ситуації в Україні загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття функціонує в складних економічних умовах. За адміністративними даними Державної служби зайнятості, Державної служби статистики України, даними кадрових агенств та інформаційних ресурсів з пошуку роботи кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15 років і старше у І півріччі 2019 року становила 1,5 млн осіб, а рівень безробіття – 8,4%, яке у порівнянні з І півріччям 2018 року, скоротилося на 72 тис. осіб та становило 1,5 млн осіб. Рівень безробіття, структура безробітного населення за причинами незайнятості, віковими групами та освітою схематично зображені в Додатках 1 і 2¹¹.

¹⁰ Кириленко О.П. Соціальне страхування: підруч. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. С.282.

¹¹ Ситуація на ринку праці та результати діяльності державної служби зайнятості: Державна служба зайнятості. Офіційний сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>.

Сучасний рівень безробіття в Україні не є критичним, але перевищує допустимий показник 5%, що існує у високорозвинених країнах. Не зважаючи на це, найважливіше місце серед заходів захисту громадян на випадок безробіття належить матеріальному забезпеченню та соціальним послугам у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Але пасивної політики у сфері зайнятості не достатньо, необхідні заходи активного характеру для підвищення ділової активності, збереження робочих місць, перепідготовки осіб, державного захисту інтелектуального потенціалу суспільства, координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості, забезпечення державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури та інше¹².

Водночас без заходів соціального захисту на випадок безробіття неможливо забезпечити добробут значної частини населення України, що зумовлює визначальне місце загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у національній системі соціального захисту. Значення та роль соціального страхування підвищується в умовах економічної та соціальної нестабільності, коли значна кількість робітників втрачають місце роботи.

Саме завдяки можливості безробітних отримувати допомогу по безробіттю і соціальні послуги, що спрямовані на його подолання, реалізується конституційне право громадян на соціальний захист і проявляється соціальна функція держави. Крім цього, кожен працюючий через сплату страхових внесків гарантує собі нормальний рівень життя у разі втрати заробітку і одночасно з цим бере участь у забезпеченні уже існуючих безробітних. Таким чином, відбувається реалізація принципів соціальної справедливості та соцідарності в суспільстві, гарантом яких виступає держава.

¹² Слюсар С.Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С.90.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

2.1. Класифікація принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

У науковій літературі соціальне страхування формується як організаційно-правова форма соціального захисту. Саме запровадження цієї форми втілює в життя демократичні засади щодо можливості кожного громадянина реалізувати своє право на соціальний захисту. Тепер усі працівники (а також члени їх сімей) у зазначених законом випадках є захищеними гарантованими допомогами¹³, здійснення яких ґрунтуються на керівних ідеях, що визначають зміст відповідних заходів та напрямки їх удосконалення та розвитку.

Слушною та виваженою є позиція О.В. Москаленко, яка під принципами правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування розуміє об'єктивно зумовлені й розроблені з урахуванням наукових досягнень керівні правові засади реалізації цієї організаційно-правової форми соціального захисту, що визначають її загальну спрямованість, зміст і характерні особливості¹⁴.

Щодо критеріїв класифікації принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття не існує єдиного доктринального виокремлення. Але слід зауважити, що загальноправові принципи верховенства права, законності, демократизму, гуманізму, першочергового гарантування прав і свобод людини, рівності громадян перед законом та інші притаманні і системі соціального страхування, зокрема й на випадок безробіття.

¹³ Право соціального забезпечення в Україні: підручник / за заг. ред. С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка. Х.: Вид-во «ФІНН», 2009. С.24.

¹⁴ Москаленко О.В. Принципи соціального страхування в сучасних умовах господарювання: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.05. К., 2013. С.10.

Проводячи дослідження відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття В.В. Юровська визначила, що закріплення принципів права безпосередньо у нормативно-правовому акті є ознакою розвиненості та досконалості правової системи. При цьому авторка підтримує думку про існування єдиного юридичного механізму регулювання всіх видів соціального страхування, заснованого на спільних принципах права та методах, та зауважує, що загальні принципи, притаманні підгалузі права загальнообов'язкового державного соціального страхування, в рамках системи страхування від безробіття уточнюються і конкретизуються¹⁵.

Загальні принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування закріплені в ст. 5 Основ законодавства, це:

- законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян - суб'єктів підприємницької діяльності;
- надання права отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю тощо;
- обов'язковості фінансування страховими фондами витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, у обсягах, передбачених законами про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- солідарності та субсидування;
- державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

¹⁵ Юровська В.В. Правове регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2005. С.8.

- забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування;
- цільового використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- паритетності представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням¹⁶.

Усі ці засади, крім забезпечення рівня життя не нижчого за прожитковий мінімум, дублюються і конкретизуються в ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». У профільному Законі додається лише принцип диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття. Це положення можна конкретизувати тим, що розмір допомоги визначається відносно середнього доходу особи, з врахуванням її соціального статусу та інших факторів¹⁷.

Н.М. Внукова окремо виділяє принципи, на яких повинно будуватися фінансування системи соціального страхування від безробіття: обов'язковість страхування; податковий характер страхових платежів; позабюджетний статус Фонду; залучення як платників роботодавців і окремих категорій працівників (самозайнятих осіб, працюючих власників тощо).

Крім цього, в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, в тому числі на випадок безробіття, діють принципи збору та ведення обліку єдиного внеску, до яких належать: законодавчого визначення умов і порядку його сплати; обов'язковості сплати; законодавчого визначення розміру єдиного внеску; прозорості та публічності діяльності органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску; захисту прав та законних інтересів

¹⁶ Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 121.

¹⁷ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 22. Ст. 171.

застрахованих осіб; державного нагляду за збором та веденням обліку єдиного внеску; відповідальності платників єдиного внеску та органу, що здійснює збір та веде облік єдиного внеску, за порушення норм законодавства, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків. Дані положення закріплені в ст. 3 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»¹⁸.

Принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за предметом регулювання можна умовно поділити на дві групи: принципи управління системою соціального страхування та принципи надання матеріального забезпечення та соціальних послуг на випадок безробіття.

До першої групи відносяться ті принципи, які стосуються діяльності Фонду, наприклад: участь представників всіх суб'єктів системи страхування в управлінні Фондом на паритетній основі (а саме в складі правління Фонду); участь виконавчих органів державної влади у сфері праці та соціальної політики в управлінні Фондом (а саме здійснення функцій виконавчої дирекції Фонду державною службою зайнятості); некомерційність і самоврядність Фонду; вичерпне законодавче визначення видів діяльності Фонду; раціональне та цільове використання коштів; колегіальність в прийнятті рішень; відповідальність Фонду за шкоду, заподіяну особам внаслідок несвоєчасного або неповного надання забезпечення; державний нагляд за діяльністю Фонду; відокремленість коштів Фонду від державного бюджету та інші.

До другої групи можна віднести ті принципи, що стосуються умов, розмірів та строків надання матеріального забезпечення на випадок безробіття. Наприклад:

- диференціація розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття і встановлення їх у відсотках відносно середнього заробітку особи (ч. 1 ст. 23 Закону)

¹⁸ Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 2-3. Ст.11.

- залежність розміру допомоги від причин звільнення з останнього місця роботи, факту наявності необхідних документів у внутрішньо переміщених осіб (мінімальний розмір допомоги для осіб звільнених з залежних від них причин та внутрішньо переміщених осіб зареєстрованих без необхідних документів) (ч. 2 ст. 22 Закону);

- залежність початку виплати допомоги від причин звільнення з останнього місця роботи (у разі звільнення за власним бажанням без поважних причин - виплата починається з 91-го календарного дня) (ч. 4 ст. 23 Закону);

- надання статусу безробітного у встановленому порядку;

- наявність мінімального страхового стажу протягом певного періоду, що передували реєстрації особи як безробітної (не менше ніж шість місяців стажу за останні 12 місяців) (ч. 1 ст. 22 Закону);

- встановлення строку початку виплати допомоги та її максимальної тривалості (з 8 дня після реєстрації і не більше 360 календарних днів протягом двох років) і залежність максимального строку від соціального статусу особи (для молоді, випускників, осіб звільнених з військової чи альтернативної служби та внутрішньо переміщених осіб без документів - 180 днів; для осіб передпенсійного віку - 720 днів) (ч. 3-4 ст. 22 Закону);

- наявність мінімального розміру допомоги по безробіттю, що встановлений правлінням Фонду;

- наявність максимального розміру допомоги - чотирикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 5 ст. 23 Закону);

- заохочення безробітних до зайняття підприємницькою діяльністю, шляхом надання одноразової допомоги (протягом 14 днів після дня здійснення державної реєстрації юридичної особи, фізичної особи - підприємця у розмірі допомоги по безробіттю у розрахунку на рік) (ч. 7 і ч. 11 ст. 22, ч. 6 ст. 23 Закону);

- частотова компенсація виплат на поховання, шляхом надання допомоги на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні (ч. 1 ст. 29 Закону).

2.2. Нормативне закріплення принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у міжнародно-правових актах та законодавстві України

Україна як повноцінний член світового співтовариства бере активну участь у діяльності ООН, співпрацює чи навіть входить до складу різноманітних міжнародних організацій, є стороною численних міжнародних угод щодо забезпечення прав людини. Саме тому міжнародні норми, що стосуються соціального захисту, зокрема і соціального страхування на випадок безробіття, для нашої держави відіграють основоположну роль у правовому регулюванні.

Відповідно до ст. 9 Основного Закону чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України та при цьому мають вищу юридичну силу в порівнянні із звичайними законами. Це ж положення закріплено в ст. 2 Основного законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та ст. 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»¹⁹.

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, перший в історії міжнародних відносин акт, у якому було наведене широке коло прав і свобод людини, до яких належить й право на соціальний захист та принципи здійснення. Усезагальність соціального захисту, недопущення дискримінації мають абсолютний характер і не можуть бути обмежені національним законодавством. Декларація дає перелік обставин, які є підставами надання соціального захисту, серед яких і безробіття²⁰.

Значну увагу правам людини у сфері соціального захисту населення приділено у Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права, який прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року і ратифікований УРСР 19 жовтня 1973 року. Відповідно до ст. 9 Пакту держави

¹⁹ Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

²⁰ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст.3103

визнали право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи й соціальне страхування²¹.

Вже більше ніж століття провідну роль у визначенні міжнародних стандартів регулювання трудових відносин та відносин соціального захисту відіграє нормотворча діяльність Міжнародної організації праці. До найстаріших документів, які містять норми щодо соціального страхування на випадок безробіття належать Конвенція МОП № 2 про безробіття 1919 року, доповнена Рекомендацією МОП № 1²², яка була ратифікована Україною у 1994 році. Вона встановлює обов'язок держави збирати статистичні дані щодо безробіття та звітувати перед МОП про заходи боротьби з ним. Обов'язковим було визнано запровадження діяльності системи безплатних державних бюро зайнятості під контролем центрального органу. Цим актом було передбачено встановлення системи страхування на випадок безробіття, а в Рекомендації конкретизовано, що воно діє на основі державної системи, або за допомогою системи державних субсидій асоціаціям, які здійснюють виплату допомоги їх безробітним членам²³.

Конвенція № 44 про допомогу особам, які є безробітними з незалежних від них обставин, 1934 року встановила обов'язок держав-учасниць МОП створювати системи обов'язкового і добровільного страхування по безробіттю. За цим актом отримання права на допомогу по безробіттю потребує наявності стажу у вигляді: сплати внесків чи зайнятості на роботі, закінченням періоду чекання, проходження професійного навчання, праці на громадських роботах. Підставами для втрати права на допомогу є звільнення з роботи внаслідок спору, проступку чи самовільного залишення; отримання цього права шляхом обману та відмова від запропонованого підходящого місця. Також

²¹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

²² Рекомендація МОП № 1 про безробіття від 29.10.1919 р. *Конвенции и рекомендации, принятые Международной конференцией труда*. 1919 - 1956. Т. I. Женева: Международное бюро труда, 1991. С. 12-13.

²³ Конвенція МОП № 2 про безробіття від 29.10.1919 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 63. Ст. 2489.

встановлюється принцип строковості виплат та незалежності виплат від міри нестатків особи²⁴.

Рекомендація МОП № 44 про страхування на випадок безробіття і про різні види надання допомоги безробітним 1934 року дещо розширила коло осіб, які мають право на одержання допомоги по безробіттю, і встановила більш сприятливі умови для страхування. Відповідно до неї система страхування від безробіття має поширюватися на всіх осіб, які працюють за трудовим договором, та на осіб, які працюють за грошову винагороду за договором про учнівство, надання відшкодувань чи допомоги і для частково безробітних²⁵.

Конвенція № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення, що прийнята 28 червня 1952 року на Генеральній конференції МОП та ратифікована Законом України від 16 березня 2016 року, містить Розділ IV «Допомога по безробіттю», в якому: дається визначення поняття «безробіття»; вказуються особи, що підлягають захисту, а саме-встановлені категорії працюючих, які становлять не менше ніж 50 відсотків усіх працюючих, або усі жителі, кошти яких під час охоплюваного ризику не перевищують встановлених меж. Даним міжнародно-правовим актом встановлюються принципи періодичності виплат; необхідності встановлення мінімального стажу, що є умовою для отримання допомоги; обмеженості тривалості виплат (для категорій працюючих - 13 тижнями; або коли захисту підлягають всі жителі - 26 тижнями в рамках року). Розмір допомоги, збільшений на суму будь-якої родинної допомоги, яка виплачується під час охоплюваного ризику, повинен досягати для типового бенефіціарія (чоловік з дружиною та двома дітьми) щонайменше 45 відсотків від попереднього заробітку²⁶.

²⁴ Конвенція МОП № 44 про допомогу особам, котрі є безробітними з незалежних від них обставин від 23.06.1934 р. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964*, Том I. Женева: Міжнародне бюро праці

²⁵ Рекомендація МОП № 44 щодо страхування на випадок безробіття та щодо надання допомоги безробітним від 23.06.1934 р. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964*, Том I. Женева: Міжнародне бюро праці

²⁶ Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення від 28.06.1952 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1100.

Конвенція № 168 про сприяння зайнятості і захист від безробіття 1988 року містить визначення повного та часткового безробіття, у разі настання яких надається допомога. Періодичні виплати, відповідно до даного міжнародно-правового акту, встановлюються з урахування сплачених внесків, або у розмірі не менш 50 відсотків заробітної плати чи мінімальної заробітної плати встановленої законом. Якщо законодавство держави передбачає, що виплата допомоги настає тільки після закінчення періоду чекання, то такий період не повинен перевищувати семи днів. Початкову тривалість виплати допомоги може бути обмежено 26 тижнями в кожному періоді безробіття або 39 тижнями протягом будь-якого періоду тривалістю 24 місяці. Також Конвенцією визначено такі ж підстави відмови у наданні допомоги, що Конвенцією МОП № 44. Конвенцією передбачені також юридичні, адміністративні та фінансові гарантії, що повинні ввести держави для осіб, які потребують захисту та спеціальні положення для осіб, що вперше звертаються із заявою про працевлаштування²⁷.

Таким чином, розвиток соціального захисту в межах світових масштабів залежить не тільки від впливу ратифікованих міжнародних договорів, але й від створення конкретних правових механізмів, які дозволять реалізувати міжнародні норми і принципи. Особливо це стосується такої важливої організаційно-правової форми як загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, яке відповідно до міжнародних стандартів повинно здійснюватись принципами, які закріплені і в національному законодавстві, а саме в ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Можна зробити висновок, що засади соціального страхування на випадок безробіття в Україні відповідають базовим міжнародним стандартам у сфері соціального захисту. Але залишається проблемним питання провадження активної політики держави в сфері зайнятості та необхідність забезпечення рівня життя безробітних не

²⁷ Конвенція МОП № 168 про сприяння зайнятості та захист від безробіття 21.06.1988 р. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999*, Том II. Женева: Міжнародне бюро праці

нижчого за прожитковий мінімум. Слід зауважити, що мінімальний розмір допомоги по безробіттю: для осіб, зазначених у частині першій статті 22 Закону у розмірі 1 630 гривень, а для осіб, зазначених у частині другій статті 22 Закону у розмірі 610 гривень²⁸. Тобто для другої категорії домомога по безробіттю не зможе забезпечити гідне життя навіть на половину.

2.3. Значення принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Для ефективного правового регулювання відносин у сфері соціального захисту від безробіття необхідним є повноцінне і всебічне дослідження змісту принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття як основоположних засад функціонування цієї системи.

Першим серед таких принципів, закріплених в ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» є надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав. Основою цього принципу є ч. 2 ст. 3 Конституції України, у якій зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини і яка відповідає перед людиною за свою діяльність.

Першочерговим є нормативне гарантування прав громадян, до яких відноситься й право на соціальний захист, яке гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків, а також бюджетних та інших джерел (ст. 46 Конституції України). Крім того, держава бере на себе обов'язок створення необхідних умов для реалізації цих прав, завдяки створенню і контролю за функціонуванням системи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та усіх необхідних закладів і установ. Загальну координацію соціальної політики і гарантування соціальних прав здійснюють Президент

²⁸ Про мінімальний розмір допомоги по безробіттю: Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 12.09.2018 р. № 175. *Офіційний вісник України*. 2018. № 83. Ст 2751.

України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України та інші органи, які є інституційними гарантами.

Громадяни використовують своє право на соціальне страхування шляхом подання заяви до спеціально уповноважених органів. Що стосується безробіття, то компетенцію щодо реєстрації осіб та реалізацію їх прав на матеріальне забезпечення та соціальні послуги мають Державна служба зайнятості та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Також держава гарантує право громадян на захист своїх прав в судовому порядку та право колективних та індивідуальних звернень до цих органів.

Принцип обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на законних підставах, та можливості добровільного страхування передбачає, що страхуванню на випадок безробіття підлягають всі особи перераховані в ст. 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». До них відносяться особи, які працюють на умовах трудового чи цивільно-правового договору (контракту), які проходять альтернативну (невійськову) службу, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби) та інші службовці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, фізичні особи-підприємці, члени фермерського господарства, якщо вони не підлягають страхуванню на інших підставах. Інші особи беруть участь у страхуванні на добровільній основі, наприклад члени особистого селянського господарства, якщо вони не працюють на основі договору, громадяни України, які працюють за кордоном та не застраховані в іншій країні.

Обов'язковість участі вказаних категорій у соціальному страхуванні передбачає також їх обов'язок сплачувати страхові внески - це кошти єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, спрямовані на страхування на випадок безробіття відповідно до пропорцій, визначених законом. Страхові внески за найманих працівників сплачують роботодавці, самозайняті та фізичні особи-підприємці здійснюють це самостійно. Саме

період сплати цих внесків формує страховий стаж, який є підставою для отримання забезпечення і послуг внаслідок настання страхового випадку. А ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування визнано злочином відповідно до ст. 212-1 Кримінального кодексу України²⁹.

Крім застрахованих осіб право на забезпечення та соціальні послуги відповідно до Закону має також молодь, яка закінчила навчання, звільнилася із служби і яка потребує допомоги у пошуку першого робочого місця у разі надання їй статусу безробітної. Право на соціальні послуги щодо пошуку роботи, навчання та підвищення кваліфікації, консультацію у державній службі зайнятості мають також працюючі пенсіонери.

Принцип цільового використання коштів страхування на випадок безробіття передбачає витрату коштів Фонду виключно на діяльність передбачену ч. 2 ст. 16 Закону. Даний принцип тісно пов'язаний з принципом обов'язковості фінансування Фондом витрат на надання допомоги по безробіттю та соціальних послуг. Оскільки виплата забезпечення та надання послуг, передбачених статтею 7 Закону, і фінансування профілактичних заходів є першочерговими видатками. Також кошти Фонду спрямовуються на фінансування діяльності Державної служби зайнятості; формування резерву коштів Фонду; організацію роботи Єдиної інформаційно-аналітичної системи Державної служби зайнятості; функціонування правління Фонду; реалізацію заходів визначених Законом України «Про зайнятість населення». Ці кошти не входять до складу Державного бюджету і на їх використання не поширюється бюджетне законодавство.

Для забезпечення реалізації принципу цільового використання коштів регламентується процедура призначення та виплати видів матеріального забезпечення, що включає встановлення переліку документів, подання яких дає право на отримання допомоги, порядок вирішення питання про призначення

²⁹ Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

або відмову в призначенні допомоги, порядок нарахування, перерахування та припинення допомоги. Також встановлюються чіткі строки виплати та розміри виплат у відсотковому відношенні до заробітної плати заявника, з врахуванням різних факторів.

Ще однією умовою є встановлення звітності, нагляду та контролю за діяльністю Фонду, зокрема, за порядком та спрямованістю витрачання коштів. Відповідно до Статуту Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття серед інших завдань виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів належать подання на розгляд правління Фонду: проекту бюджету та звіту про виконання бюджету Фонду, звіту про діяльність³⁰.

Реалізація принципу цільового використання забезпечується також наявністю юридичної відповідальності за його порушення, як самим Фондом, так і отримувачами коштів цього Фонду. Згідно зі ст. 244-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, Фонд уповноважений розглядати справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (стаття 165⁻³) та перешкоджанням уповноваженим особам органів Фонду у проведенні перевірок (стаття 188⁻²³)³¹.

Принцип солідарності стосується усіх видів загальнообов'язкового державного соціального страхування і означає, що страхові внески, сплачені працівниками та роботодавцями поточного року, не накопичуються для індивідуального використання, а розподіляються між фондами для надання матеріального забезпечення і соціальних послуг особам, що цього потребують. Тобто відбувається перерозподіл коштів від працездатних до непрацездатних. Таким чином, кожен працюючий робить свій вклад для соціального захисту

³⁰ Про Статут Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Регламент засідань правління Фонду: Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 06.07.2000 р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002568-00>.

³¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

членів суспільства, які потребують матеріальної підтримки внаслідок втрати заробітку. Одночасно з тим платник створює підстави для реалізації свого права на таке ж забезпечення у майбутньому, у разі настання страхового випадку.

Із погляду Н.Б. Болотіної, принцип солідарності виявляється в декількох напрямках. По-перше, це солідарність поколінь, адже сучасне працездатне покоління фінансує виплату пенсій і допомог тим, хто не може забезпечити себе самостійно, а згодом, коли нинішні працюючі особи втратять працездатність, їх буде утримувати наступне покоління. По-друге, більшу частину страхових внесків сплачують не самі працівники, а роботодавці. В такому випадку останні є солідарними із застрахованими особами. По-третє, кількість сплачених внесків опубліковується на спеціальних рахунках застрахованих осіб, але розмір їх допомог залежить не від розміру внесків, а від тривалості страхового стажу і розміру заробітної плати³².

Принцип субсидування з одного боку, означає відповідальність працездатних громадян за своє майбутнє шляхом встановлення обов'язку зі сплати внесків у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, що дає їм право на соціальні виплати в майбутньому. А з іншого боку, держава бере на себе обов'язок компенсувати частину витрат на надання допомог у разі виникнення дефіциту коштів Фонду, шляхом асигнувань з Державного бюджету.

Принцип паритетності в управлінні страхуванням на випадок безробіття держави, представників застрахованих осіб та роботодавців передбачає спільне управління Фондом цими суб'єктами. Відповідно до ст. 10 Закону управління Фондом здійснює правління Фонду, до складу якого входять по 5 представників від держави, застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов'язки на громадських засадах. Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів України. Представники застрахованих осіб і роботодавців обираються (делегуються) репрезентативними на національному рівні

³² Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. посібник К.: Знання, 2008. С. 314.

всеукраїнськими об'єднаннями профспілок та об'єднаннями організацій роботодавців, в порядку визначеному сторонами соціального діалогу самостійно. Не може представляти сторону особа, яка не є громадянином України або має не погашену і не зняту судимість за вчинення умисного злочину, а також особа, яка звільнена з останнього місця роботи з залежних від неї підстав (систематичного невиконання обов'язків, прогул, розкрадання та ін.). Крім цього, голова правління Фонду обирається з членів правління Фонду строком на два роки по чергово від представників кожної сторони та має двох заступників. Даний принцип забезпечує узгодженість діяльності Фонду з інтересами всіх зацікавлених сторін і сприяє недопущенню ігнорування прав жодної з них.

Принцип законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття передбачає, що реалізація права осіб на матеріальне забезпечення та соціальні послуги, виконання Фондом та його органами своїх повноважень здійснюється в межах і порядку визначеному законом. Конкретні умови та тривалість надання допомоги по безробіттю; її розмір; припинення, відкладення виплат матеріального забезпечення та скорочення їх тривалості; права, обов'язки та відповідальність Фонду, роботодавця та застрахованих осіб; відповідальність за порушення законодавста та порядок вирішення спорів чітко визначенні Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Принцип диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття передбачений ст. 23 Закону. Безробітні, які мають страховий стаж не менше ніж 6 місяців протягом останніх 12 місяців, що передували реєстрації, отримують допомогу у розмірі, що визначається у відсотках до їх середньої заробітної плати (доходу) залежно від страхового стажу, але не менше ніж мінімальний розмір допомоги по безробіттю в такому співвідношенні: стаж до 2 років - 50 відсотків заробітної плати; від 2 до 6 років - 55 відсотків; від 6 до 10 років - 60 відсотків; понад 10

років - 70 відсотків. Крім цього, тривалість безробіття впливає на розмір виплати допомоги: перші 90 календарних днів - 100 відсотків встановленого розміру допомоги; протягом наступних 90 днів - 80 відсотків; у подальшому – 70 відсотків. Загальна тривалість виплати допомоги становить не більше 360 календарних днів протягом двох років, а початком виплат є 8 день після реєстрації особи.

Закон передбачає право на мінімальну допомогу особам, які не мають необхідного стажу у 6 місяців. Крім цього, розмір і термін виплати допомоги залежить від причин звільнення особи з попереднього місця роботи. Тому внаслідок звільнення через прогул і систематичне невиконання трудових обов'язків без поважних причин, появу в нетверезому стані, вчинення розкладання, звільнення керівника на вимогу виборного органу первинної профспілкової організації, чи інших - додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця особа має право на допомогу в мінімальному розмірі. А виплата допомоги особам, які самостійно звільнилися з останнього місця роботи без поважних причин починається з 91-го календарного дня.

Розмір і тривалість виплати допомоги також залежить від соціального статусу, наприклад молодь, а також взята на облік внутрішньо переміщена особа, яка без необхідних документів отримала статус безробітного, отримують мінімальний розмір допомоги. Тривалість виплат для таких осіб становить не більше 180 календарних днів протягом двох років. А для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) не більше 720 календарних днів.

ВИСНОВКИ

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття - це гарантована державою система заходів надання матеріального забезпечення та соціальних послуг особам, які внаслідок втрати роботи, або у разі вимушеного скорочення передбаченої законодавством тривалості робочого часу, потребують допомоги з боку держави і зареєстровані у встановленому законом порядку. Найбільш повним і точним є законодавче визначення поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, яке міститься в статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Цілком обґрунтовано відповідним нормативно-правовим актом визначаються ключові ознаки соціального страхування даного виду, якими є здійснення матеріального забезпечення з метою пом'якшення несприятливих наслідків такого соціального ризику як втрата доходу з незалежних від особи обставин, та соціального обслуговування для найскорішого припинення безробіття та повернення особи у звичні для неї умови життя; виникнення права на грошову допомогу та соціальні послуги у зв'язку зі встановленням відповідних юридичних фактів (безробіття, часткове безробіття); фінансування заходів соціального захисту за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Під принципами правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття розуміють об'єктивно зумовлені й розроблені з урахуванням наукових досягнень керівні правові засади реалізації цієї організаційно-правової форми соціального захисту, що визначають її загальну спрямованість, зміст і характерні особливості.

Засади соціального страхування на випадок безробіття в Україні відповідають базовим міжнародним стандартам у сфері соціального захисту і основні з них отримали нормативне закріплення в статті 2 профільного Закону. Важливу роль в наданні матеріального забезпечення та соціальних послуг у цій

системі відіграє державне гарантування прав застрахованих осіб, чітке регламентування умов і порядку їх здійснення на законодавчому рівні, першочерговості фінансування Фондом витрат на допомогу та цільове використання коштів. Оптимальне узгодження інтересів держави, роботодавців та працівників у сфері зайнятості здійснюється шляхом реалізації принципу паритетної участі цих суб'єктів в управлінні Фондом, а також узгодження інтересів всіх членів суспільства - шляхом реалізації принципу солідарності та субсидування. Наявність обов'язку роботодавців сплачувати страхові внески за кожного працівника та права окремих категорій осіб на добровільну участь у страхуванні дає змогу охопити широке коло осіб для захисту їх від соціального ризику. Саме ці принципи яскраво відображають основне завдання соціального страхування на випадок безробіття, а саме надання кожному працівнику гарантії мінімізації негативних наслідків можливого майбутнього безробіття, забезпечення нормального рівня життя безробітним та сприяння їх швидшому працевлаштуванню.

Крім нормативно закріплених окремо можна виділити такі основоположні засади функціонування соціального страхування, що впливають із самого змісту галузевих норм права. Сюди відносяться принципи фінансування, управління і надання матеріального забезпечення та соціальних послуг у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а також принципи збору та ведення обліку єдиного внеску, які закріплені в окремому законі.

Питання ж класифікації принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття потребує подальшого наукового розроблення та вдосконалення. Для ефективного правового регулювання відносин в сфері соціального захисту від безробіття необхідним є повноцінне і всебічне дослідження змісту цих принципів та гарантування їх дотримання, для забезпечення усіх соціальних прав людини. У сучасних умовах залишається проблемним питання провадження активної політики держави для скорочення

безробіття та необхідність забезпечення рівня життя безробітних не нижчого за прожитковий мінімум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. №93. Ст.3103.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
4. Конвенція МОП № 2 про безробіття від 29.10.1919 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 63. Ст.2489.
5. Конвенція МОП № 44 про допомогу особам, котрі є безробітними з незалежних від них обставин від 23.06.1934 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964, Том I. Женева: Міжнародне бюро праці.
6. Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення від 28.06.1952 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1100.
7. Конвенція МОП № 168 про сприяння зайнятості та захист від безробіття 21.06.1988 р. *Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999*, Том II. Женева: Міжнародне бюро праці
8. Рекомендація МОП № 1 про безробіття від 29.10.1919 р. *Конвенции и рекомендации, принятые Международной конференцией труда*. 1919 - 1956. Т. I. Женева: Международное бюро труда, 1991. С. 12-13.
9. Рекомендація МОП № 44 щодо страхування на випадок безробіття та щодо надання допомоги безробітним від 23.06.1934 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964, Том I. Женева: Міжнародне бюро праці
10. Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

12. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст.121.

13. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 22. Ст.171.

14. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст.243.

15. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 2-3. Ст.11.

16. Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.03.2013 р. № 103. *Офіційний вісник України*. 2013. № 40. Ст. 1448.

17. Про Статут Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Регламент засідань правління Фонду: Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 06.07.2000 р. №2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002568-00>.

18. Про мінімальний розмір допомоги по безробіттю: Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття від 12.09.2018 р. № 175. *Офіційний вісник України*. 2018. № 83. Ст. 2751.

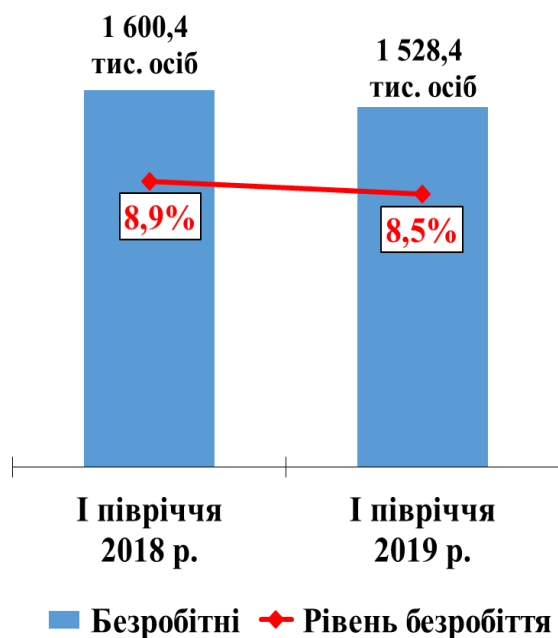
Спеціальна література:

19. Внукова Н.М. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс. К.: Центр учбової літератури, 2009. 412 с.

20. Крпельницька С.О. Соціальне страхування: Навч. посіб. К.: "Центр учбової літератури", 2013. 336 с.
21. Чанишева Г.І. Соціальний захист у разі неповної зайнятості: стандарти Європейського Союзу та законодавство України. *Право України*. 2016. № 8. С. 40-46.
22. Кириленко О.П. Соціальне страхування: підруч. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ. 2016. 516 с.
23. Ситуація на ринку праці та результати діяльності державної служби зайнятості: Державна служба зайнятості. Офіційний сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>.
24. Слюсар С.Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 85-92.
25. Прилипко С.М., Ярошенка О.М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник. Х.: Вид-во «ФІНН», 2009. 434 с.
26. Юровська В.В. Праве регулювання відносин в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2005. 19 с.
27. Москаленко О.В. Принципи соціального страхування в сучасних умовах господарювання: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.05. К., 2013. 39с.
28. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. посібник. К.: Знання, 2008. 663 с.

ДОДАТКИ

Безробітне населення та рівень безробіття (за методологією МОП) у віці 15-70 років

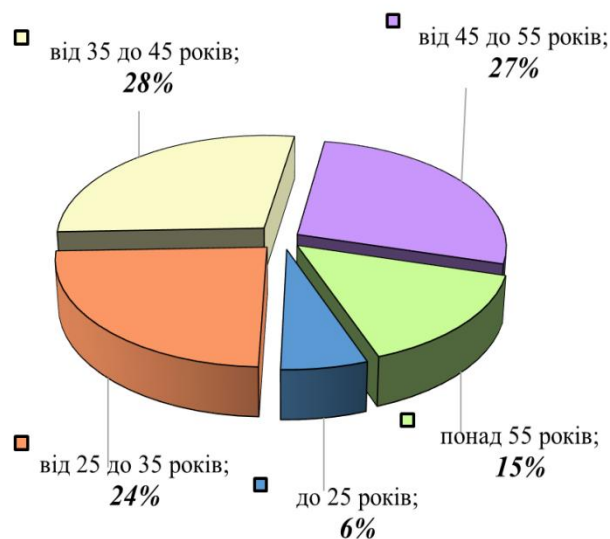

Структура безробітного населення за причинами незайнятості

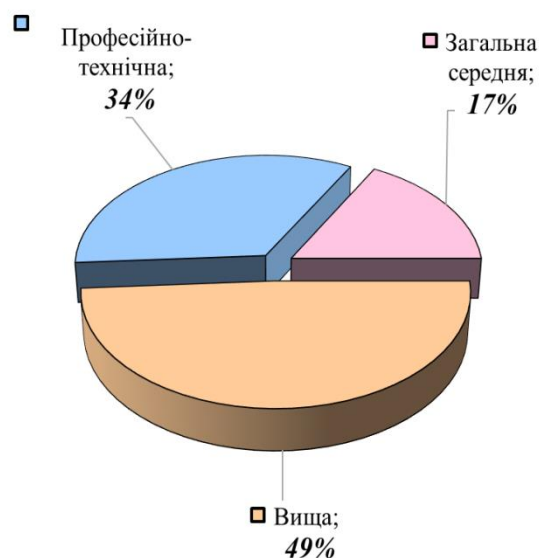

Розподіл зареєстрованих безробітних, станом на 1 жовтня 2019 року

За віковими групами

За освітою

АНОТАЦІЯ

В умовах переходу України до ринкової економіки та зростання кризових явищ, проблема безробіття стала однією з найголовніших проблем вітчизняного суспільства. Право на соціальний захист від безробіття належить до основних конституційних прав громадян України. Реалізація цього права забезпечується системою загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, ефективність функціонування якої залежить від повноти правового регулювання, включаючи законодавче визначення його поняття та обґрунтоване тлумачення принципів, на яких ґрунтується його здійснення.

Незважаючи на те, що система загальнообов'язкового державного соціального страхування є національною, будується з урахуванням соціально-економічної ситуації кожної країни, основні умови цієї системи мають відповідати міжнародним принципам соціального захисту населення, які покликані гарантувати справедливий розподіл коштів та гідний рівень життя при настанні відповідних соціальних ризиків, в тому числі і безробіття.

Питання визначення поняття та принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття завжди привертали та продовжують привертати увагу вітчизняних науковців. Вони були предметом дослідження таких учених, як: Н.Б. Болотіна, С.О. Кропельницька, Н.М. Внукова, О.В. Москаленко, Г.І. Чанишева, В.В. Юровська та ін. Однак законодавчі зміни та труднощі у правозастосуванні у сфері соціального страхування на випадок безробіття спонукають проводити подальші наукові дослідження в межах даної теми.

Метою наукової роботи є теоретичне обґрунтування поняття та змісту принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Для досягнення поставленої мети у науковій роботі були вирішені поставлені завдання.

У першому розділі наукової роботи досліджено поняття загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, що являє собою систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає

матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Визначено місце загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в системі соціального захисту України як один з її елементів, що характеризується такими ознаками: виконання компенсаційної і захисної функції; передбачення соціально-економічного ризику у вигляді безробіття; кінцева тривалість ризикової ситуації; особливі джерела фінансування.

У другому розділі було здійснено класифікацію принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, та сформульовано переліки загально-правових принципів, принципів соціального страхування в цілому, принципів фінансування, управління і надання матеріального забезпечення та соціальних послуг у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, принципів збору та ведення обліку єдиного внеску. Розглянуто нормативне закріплення принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у міжнародно правових актах та законодавстві України, зокрема у численних конвенціях і рекомендаціях МОП та законах України, що регулюють загальнообов'язкове державне соціальне страхування. В результаті їх порівняння було зроблено висновок, що засади соціального страхування на випадок безробіття в Україні відповідають базовим міжнародним стандартам у сфері соціального захисту. З'ясовано зміст таких принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, як: надання державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав; обов'язковості страхування на випадок безробіття всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту) та на інших підставах, передбачених законом, та можливості добровільного страхування у випадках, передбачених законом; цільового використання коштів страхування на випадок безробіття; солідарності та субсидування; обов'язковості фінансування Фондом

загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття витрат, пов'язаних з наданням матеріального забезпечення у випадку безробіття та соціальних послуг в обсягах, передбачених цим Законом; паритетності в управлінні страхуванням держави, представників застрахованих осіб та роботодавців; диференціації розмірів виплати допомоги по безробіттю залежно від страхового стажу та тривалості безробіття; законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування на випадок безробіття.

У світлі сучасних теоретичних уявлень оптимальною методологічною основою для визначення поняття та принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття буде така її інтегративна правова модель, що ґрунтується на всебічному вивченні загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття з урахуванням постійного розитку цього інституту, його функціональної ролі в системі соціального захисту України та взаємозв'язку з іншими її елементами. Було досліджено соціальне страхування на випадок безробіття як міжнародно-правову категорію шляхом аналізу та порівняння основних міжнародних актів та актів національного законодавства. Детально визначено поняття та зміст принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття за допомогою абстрагування та узагальнення.

Структура наукової роботи зумовлена метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (28 найменувань), анотації та двох додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 32 сторінки основного тексту.